

Ata Govşudov'un *Ferman* Romanında Millî Kimliğin Yeniden İnşası Sürecinde Millî Kültür Unsurları

Salim Çonoğlu*

Öz

Türkmenlerin Rus hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kaldıkları Göktepe Savaşları; ulusal bilinç ve millet kimliği kazanma noktasında önemli dönemeçlerin aşılmasına katkı sağlamıştır. Göktepe Savaşları, bu trajediyi yakından yaşayan toplumsal hayatı incitici sonuçlar içeriyor olsa da, millî kimliğe ve tarihî hafızaya güç vermiş ve bu iki düşünceyi beslemiştir. Sanatçının, dünyayı değiştirmek ve dönüştürmek gibi bir işlevinin olduğu bilinmektedir. Özellikle milletin ve devletin çözümlüş dönemlerinde, sanatın her biçimi, yeni bir dünyanın tasavvuru için önemli bir rol üstlenir. Yazar, bir anlamda yalnızlığa itilen toplumun vicdanıdır. Türkmen yazar Ata Govşudov'da, Göktepe Savaşı ve sonrası devri edebî bir metinde ortaya koyarak, millî ruhu, ortak kimliği harekete geçirmeye ve yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Bu makalede de Ata Govşudov'un *Ferman* romanından hareketle, millî kimliğin yeniden inşası sürecinde millî kültür unsurlarının nasıl kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Ferman, Göktepe Savaşları, Ata Govşudov, millî kimlik, kültür

Açıklama ve Sorun

Türkmen topraklarında 1879 ve 1881 yıllarında meydana gelen ve Göktepe Savaşları olarak adlandırılan tarihî gerçek, Türkmenistan için bir dönüm noktasıdır. Türkmen boylarının bir araya gelerek Ruslara karşı ulusal

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Balıkesir / Türkiye
conoglu@balikesir.edu.tr

bir direniş başlatmalarının simgesel ifadesi olan Göktepe Savaşları, bağımsızlık için verilen bir varoluş mücadelesinin de adıdır. Bu tarihî aralıkta Ruslara karşı büyük bir bağımsızlık mücadelesi verilmiş, ancak “Göktepe Kalesi'nin düşmesiyle birlikte birkaç ay daha direnişlerini sürdüren Türkmen beyleri sonunda Rus hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kalmışlardır” (Necef-Berdiyev 2003: 277). Türkmen tarihinde önemli bir yeri olan ve Türkmenistan'da Rus hâkimiyetinin başlamasına sebep olan Göktepe Savaşları, sadece Türkmenistan için değil bütün Orta Asya için bir dönemin sonu ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur:

Göktepe'nin düşmesi ile Aşhabad, Merv işgal edildi ve Ruslar Afganistan'a sarkmaya başladılar. Türkistan'daki bu Rus başarılarının başlıca sebebi, onlara karşı mukavemeti teşkilatlandırarak kuvvetli bir Türk devletinin bulunmayışı idi. O sıralarda Türkistan'ın ahalisi Kazak, Kırgız, Karakalpak, Türkmen toplulukları birbirleriyle mücadele içinde zaafa düşmüşlerdi. Türkistan halkının mühim bir kısmı modern Rus silahlarına karşı duracak durumda değildiler (Devlet 1999: 40-41).

Yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı gibi, Göktepe Savaşları sonucunda Türkmenistan Ruslar tarafından işgal edilmiş ve böylece Türkmenlerin bağımsız yaşamı sona ermiştir. Öte yandan, bu savaşın sonuçları Rusların Orta Asya'yı işgalini kolaylaştırmada önemli bir etken olmuştur. Ancak savaş sonrasında Türkmenler -her ne kadar Rus idaresi altına girmiş olsalar da- Göktepe'nin; aydınlanma hareketleri, ulusal bilinç ve millet kimliği kazanma noktasında Türkmenistan'da önemli dönemeçlerin aşılmasına katkı sağladığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Bir başka ifadeyle, Göktepe trajedisi, bu trajediyi yaşayan toplumsal hayatı incitici acı sonuçlar içeriyor olsa da, millî kimliğe ve tarihî hafızaya güç vermiş ve bu iki düşünceyi beslemiştir.

Böylesi olumsuz siyasî ve toplumsal şartlar içerisinde, milleti meydana getiren bireylerin geçmişteki parlak devirlerinin farkına vararak, içinde buldukları zor durumların üstesinden gelebilmeleri için; destan ruhu taşıyan bir şair veya yazarın, bu ağır ve özgürlükleri boğan sıkıntılı havayı ifade etmesi, bunu yazılı bir metin haline getirmesi gerekir. Millet, büyük geçmişindeki dinamikleri fark etmesi, onları benimseyip yüceltmesi biraz da buna bağlıdır. Bir edebî metindeki moral değerlerin en temel amacı, milletin kendini sevmesini ve kendine güvenmesini sağlamaktır. Rusların Türkmenistan'ı işgaliyle başlayan süreçte aydınlar ve halk, maziyeye, geleneklere ve efsanevî hayata ilgi duymuşlardır. Bu şartlar içerisinde destan, mit ve diğer ürünler yardımıyla yeniden bir kimlik inşası süreci

başlamıştır. Bu edebî ve siyasî inşa, bir taraftan millî kimliği yeniden kurularken; diğer taraftan da yaşanan acıları hafifletmektedir.

Sanatçının, dünyayı değiştirmek ve dönüştürmek gibi bir işlevinin olduğu bilinmektedir. Özellikle milletin ve devletin çözülüş dönemlerinde, sanatın her biçimi, yeni bir dünyanın tasavvuru ve yaratılması için bir rol üstlenir. Yazar, bir anlamda yalnızlığa itilen toplumun vicdanıdır. Türkmen yazar Ata Govşudov da, Türkmenlerin Rus hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kaldıkları Göktepe Savaşı ve sonrası devri edebî bir metinde ortaya koyarak Türkmenlerin, geçmişten kaynaklanan yaratıcılığını yeniden çağdaş bir destan metni haline getirmeye, halkın, özgürlükleri boğan sıkıntılı havanın üstesinden gelebilmesi için millî ruhu, ortak kimliği harekete geçirmeye ve yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Bu makalede de, Ata Govşudov'un *Ferman* romanından hareketle, geçmiş ve bugün bağlamında millî kimliğinin yeniden inşası sürecinde millî kültür unsurlarının nasıl kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Edebiyatın Kültürel Kimliği Yeniden İnşası

Milletlerin tarihinde, üzerinden yüzyıllar geçse de unutulmayan, millî hafızada varlığını sürdüren önemli olaylar vardır. Bu olaylar asırlar boyu millî hafızada yaşar ve bir süre sonra nazma dökülerek destan haline gelir. Türkmen tarihinde de Türkmenistan'da Rus hâkimiyetinin başlamasına yol açan Göktepe Savaşları ve Göktepe Kalesi'nde yaşanan büyük trajedi, millî hafızada, kültürel bellekte bugüne kadar varlığını devam ettirmiş önemli hadiselerden biridir. I. Göktepe Savaşları'nda Rusları geri püskürten Türkmenler, II. Göktepe Savaşları'nda Rusların kale surlarının altına dinamit yerleştirmesiyle mağlup olurlar. Kale düşer ve Göktepe'de tam anlamıyla bir vahşet yaşanır. Sonuçta, tarihleri boyunca hür yaşamış Türkmenler, Rus hâkimiyeti altına girerler:

Türkmenler, Göktepe kalesini onarmışlar ve tam bir savunma planı uygulamaya karar vermişlerdi. Ancak Ruslar kale surlarının altına dinamitler yerleştirip, havaya uçurunca, yakın savaş bekleyen Türkmenler bu yeni teknoloji karşısında yenildiler. Skobelev'in emri ile kalede tam bir vahşet yaşandı. Türkmenler büyük zayıat vererek (6500 asker, 30.000 civarında çocuk, kadın ve yaşlı insan) teslim oldular. Ocak 1881'de, bütün tarihleri boyunca hür yaşayan Türkmenler, Rus pençesine düştüler (Türkmen 1999: 385-416).

Çarlık ve onu izleyen Sovyet döneminde bu trajedi üzerine konuşulması yasaklanmış ve deyim yerindeyse Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadar bu önemli olay "ideolojinin ağır pençesi"nde mahkûm olmuştur. Bu duruma

rağmen Orazov'un deyimiyle Sovyetler Birliği yıkılana kadar Göktepe, halkın hafızasından silinmemiştir (1996: 234). Bu da oldukça doğaldır. Çünkü kişinin içinde yaşadığı dünyada yitip gitmemesi için öncelikle tarihselliğini sağlayan bellek mekânlarına tutunması; bu mekânların aracılığıyla geçmişle bağ kurması ve bugünü anlamlandırırken onlardan yararlanması gerekir: “Kişinin varlığını devam ettirmesini sağlayan bellek mekânları kendisiyle temasa geçildiğinde öleni dirilen, kişinin ayağa kalkmasını ve çevresini anlamlandırmasını sağlayan bir yaşam alanıdır” (Korkmaz 2008: 30-31).

Millet hayatına ait bütün birikimi içerisinde barındıran ve saklayan mekânlar, hem kimliğin korunmasında hem de toplumsal bilincin sağlanmasında önemli görevler üstlenirler. “İçine yerleşen maddî nesnelere ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemesi gereken” (Urry 1995: 96) bu mekânlar, yaşanan zamanı anlamlı kılan, millet hayatının sürekliliğini sağlayan koruyucu sığınaklardır. Sovyet coğrafyasında gerek Çarlık gerekse Stalin döneminde bu tip mekânları halkın zihninden tamamıyla silme ve ortadan kaldırma yolunun tercih edilmiş olması, kolektif kimliğin parçalarının yok edilerek, milleti millet yapan unsurlar aşındırılması anlamına da gelmektedir.

Bu anlamda Türkmenlerin mazisini, kültürünü ve varoluş macerasını temsil eden bir bellek mekânı olan Göktepe Kalesi ve bu kalede yaşanan trajedi de kısa sürede Türkmen Edebiyatı'nda karşılık bulmuştur. Türkmen sanatçılar, halkın hafızasında bütün canlılığıyla yaşayan bu olayı eserlerinde dile getirirken; geçmişlerine bağlı, tarih ve edebiyatlarını yaşatan milletlerin zaman zaman büyük trajedilere maruz kalsalar da er geç hürriyetlerine kavuşup tarih sahnesinde hak ettikleri yeri alabilecekleri, bunun için de bu tip bellek mekânlarının millî hafızada canlı ve dinamik tutulması gerektiğini vurgulamaya çalışmışlardır.

Ferman romanı da, çağdaş Türkmen edebiyatının güçlü yazarlarından biri olan Ata Govşudov'un, Sovyet idaresinin, Türkmenlere Göktepe Savaşı hakkında konuşmayı yasakladıkları bir dönemde kaleme alınan romanlarından biridir.¹ Romanda, Türkmen tarihinde önemli bir yeri olan ve Türkmenistan'da Rus hâkimiyetini başlatan Göktepe Savaşları, bu savaşın felsefi boyutları ve Türkmen kimliği üzerindeki etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. 1989 yılında Aşkabat'ta yayınlanan roman iki bölümdür. Birinci bölümde Türkmen tarihinde unutulmayan önemli olaylardan biri olan ve izleri halkın hafızasından bugüne kadar silinmemiş Göktepe Kalesi'nin kuşatıldığı devir anlatılmaktadır. Bu tarihi aralık, Türkmen halkının 1917 Bolşevik İhtilâli'nden önceki hayatını içine almakta ve devrin sosyal

ve siyasî ilişkilerini gözler önüne sermektedir. İkinci bölüm ise Türkmen sürgünlerin Sibiryâ'dan dönüşü ile başlamakta ve 1917 Bolşevik İhtilâli ve sonrasında olan olayları konu etmektedir.

Romanda sadece tarihî ve siyasî geçmişi değil, göçebe bir hayat süren Türkmenlerin bozkır kültürüne ait pek çok bilgiyi bulmak mümkündür. Savaştan önce sözlü gelenekte hâlâ canlılığını sürdüren masallar, efsaneler, rivayetler, halk hekimliğine dair inançlar, çadır kültürüne dair bir takım gelenekler, romanın zengin bir görünüm arz etmesini sağlamaktadır. Sözü edilen bu unsurlar, bireylere bir araya gelme ve millet olma özelliği kazandıran ortak değerlerdir ve bu unsurları kültür kavramı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Kültür, Ziya Gökalp'ın da ifade ettiği gibi, bir milletin dinî, ahlakî, hukukî, muakalevî (aklî), bediî, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının âhenkdar bir mecmuasıdır (Gökalp 2007: 190). Bir başka ifadeyle, bu unsurlar bir milletin hayatını, geleceğini ve ideallerini ifade ederler. Bu ifadelerin yazılı bir metin haline gelmesi, millî hafızayı meydana getirir. Millî hafıza, Gökalp'ın "bir milletin ahenkli bir mecmuasıdır" dediği unsurların nesilden nesile aktarılmasıdır.

Kültürü meydana getiren unsurlar, toplumu oluşturan bireylerin milletleşme aşamasına ulaşmalarının yanı sıra, aynı zamanda millî bir kimliğe sahip olmalarını da sağlar. Köseoğlu'nun ifadesiyle, Kimlik veya millî kimlik ise, millî kültürün ferdî ve toplumsal plânda ortaya çıkan üslûbu, kişiyi ve toplumu farklılaştıran, en yakınlarından başlayarak diğer benzerlerinden ayıran özelliklerdir (1997: 19-20). Bu farklılıklar, en geniş ifadesi ile yaşama biçimindeki özellikler ve kendine, kişiye, topluma mahsus oluşlardır. Bu düşünceden hareketle, kültürün milletleri ayakta tuttuğunu, milletlerin geleceğine yön verdiğini ve onlara zorlukları aşmada dayanma gücü kazandırdığını söyleyebiliriz. Diğer yandan, kültürel değerlerden kopuk olan milletlerin veya kitlelerin olgunlaşamayacağı ve yaşadıkları toplum yapısının dengeli olamayacağı da tartışılmaz bir gerçektir.

Millî şuur ise, yukarıda bahsedilen ortak değerlerin bireylerce kabul görebilen bir bilinç haline almasıdır. Bir başka deyişle: "millet fertlerinin her birinin veya büyük bir çoğunluğunun kendisini "müşterek kabuller dünyası" içinde görmesi veya ifade etmesi; ferdî benlik, kimlik ve kişiliğinin -kendi özel rengini kaybetmeden- millî benlik, kimlik ve kişilik potasında yoğrulup hakiki sentezine ulaşmasıdır" (Çetişli 1999: 203). Toplumlar ortak bir bilinç haline getirdikleri bu değerleri koruyabildikleri sürece millet olarak varlıklarını, var olma yolundaki mücadelelerini sonsuza dek devam ettirebilirler. Aksi takdirde bu değerleri kaybeden milletlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmeleri ve bir sürü haline gelmeleri kaçınılmazdır.

Topluma millet olma vasfını kazandıran ortak değerler manzumesini güçlü kılmanın en önemli yollarından birisi edebiyattır. Edebiyat, dünü bugüne, bugünü geleceğe bağlamanın en etkili yoludur. Ata Govşudov'un *Ferman* romanı, "Edebiyatın Kültürel Kimliği Yeniden İnşası" bağlamında değerlendirildiğinde; millî kimliğin, millî kültürün ve millî şuurun temellerinin gösterildiğini, bu kimliğe ve kültüre yaslanarak var olmanın yollarının işaret edildiğini görürüz. Yazarın çıkış noktası, milletin, varoluşundan itibaren, içerisinde yaşadığı dünyaya tutunmasını sağlayan, toplumsal ve bireysel anlamda bütün kazanımlarımızın sığınağı olan ortak değerlerdir. Yazar, bu ortak değerlerin canlanması ve yeniden hayat bulması için tarihin ve millî kültürün zengin bir kaynak olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Kolcu'nun Cengiz Aytmatov'un romanlarında millî kültür unsurlarının kullanılmasına ilişkin yaptığı değerlendirmeleri, *Ferman* romanı için de tekrarlamak mümkündür: "Ala Geyik efsanesi veya kesik baş motifi tek başına bir edebi metinden öteye gitmez ve bu hikâyelerin benzerlerini varisi olduğumuz zengin kültür dünyasının içerisinde kolaylıkla bulmak mümkündür. Fakat semboller ve istiareler dünyasında bütün bu unsurlar bir öze dönüş metni haline gelir" (Kolcu 2002: 1999). Bu durum, kaybedilen insanı ve insanî birikimi arama ve yeniden ortaya koyma noktasında önemli bir çaba olarak değerlendirilmelidir.

Millî Kültür: Toplumsal Belleğin Mülkü

Jusdanis bir milletin millet olabilmesi için iki şeye ihtiyacı olduğunu söyler: "Sınırlarını genişletmek ve kendi edebiyatını yaratmak" (1998: 76). Bu ifade, kültürel kimliklerin yeniden inşasında, edebiyatın bu inşa sürecine katkısı anlamına da gelmektedir. Millî kültür, toplumsal belleğin mülküye ve insanların duyarlılığına etki ederek, toplumsal bir mutabakat oluşturmada bir araç olarak kullanılacaksa, bu etkilemenin edebiyatın katkısıyla olacağı açıktır. Toplumsal ve bireysel anlamdaki tüm kazanımların ortak ifadesi olan millî kültür, bu anlamda bireysel kimlikleri daha büyük bir birliğe bağlar. Bu bağlantıyı sağlayan şey, edebiyattır. Edebiyatın millî kimliği inşa sürecindeki katkısı, özellikle milletin çözülüş devirlerinde daha belirgindir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Göktepe Savaşları, Türkmen toplumunda acı sonuçları içeren bir travma yaşatmış olsa da, aydınlanma hareketleri, ulusal bilinç ve millet kimliği kazanma noktasında Türkmen toplumuna önemli katkılar sağlamıştır. Rusların sadece Türkmenistan'ı değil bütün Orta Asya'yı işgaliyle başlayan süreçte aydınlar ve halk, maziyeye, geleneklere ve efsanevî hayata ilgi duymuşlardır. Bu şartlar içerisinde destan, mit ve diğer ürünler yardımıyla yeniden bir kimlik inşası süreci başlamıştır. Ata Govşudov'un da Türkmen halk edebiyatını iyi bildiği,

Köroğlu destanını ve Türkmen masallarını yayınlayarak bu konuda makaleler ve incelemeler yazdığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Romanda açık bir şekilde dile getirildiği üzere, yerleşik hayattan ziyade göçebe bir yaşam biçimini benimsemiş olan Türkmenler, kimliklerini, soy bağlarına ve sabit olmayan yerleşim birlikteliklerine dayandırmışlardır. Bu bağlamda, *Ferman* romanı; çölüyle, göçebe düzeniyle, hayatta kalmak için verilen mücadeleleriyle ve bu mücadeleler içerisinde kimlik bulma çabalarıyla, Türkmen kültürünün el kitabı olarak yazılmış intibai uyandırmaktadır. Romana damgasını vuran çöl, kendine mahsus kimliği, canlılığı olan bir kahraman gibidir. Roman, yaşarken ayakta kalmaya çalışan insanların destanî mücadelesini ortaya koyar. Çölün kendi içerisinde kuralları vardır ve sürekli yer değiştiren insanların hayat denilen oyunu bu kurallara göre oynaması ve ayakta kalması gerekir. Romanda çadırından dışarı çıkmadan kadın ve çocukların arasında oturanların horlanması ve bu insanlara önemli konularda danışılmaması ve görüşülmemesi de hayat denilen kuralın kendi kurallarına göre oynanması zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Yazara göre, eğer çadırın en güzel köşesinde cevher bir kılıç asılı değilse, hele bir de çadırın hemen önünde kişneyen heybetli bir atın yoksa hâlihazırda var olanların hiçbir önemi yoktur. Bu özellikteki insanlar bir sohbet sırasında gayri ihtiyarî gülümseseler, en yakınları bile, “Sen git de otunu biç” diye onunla alay ederler.

Göçebe Türkmenlerin hayatını gerçeğe uygun tasvirlerle anlatan yazar, romanda tarihî gerçeklerin yanı sıra bozkır ve göçebe kültüre dair pek çok unsuru da bir araya getirir. Yazarın, Sovyet ideolojisinin zirvede olduğu bir dönemde yaşanan hayatı, bu hayatı var eden örf, adet ve gelenekleri ortaya koyması ve kendi kültür mirasının peşine düşmesi anlamlıdır. Yazarın bu çabası, yaşanan önemli hadiseler karşısında mensubu olduğu milletin varoluş kaynaklarının farkına vararak kendisini bulmasına hizmet edecektir.

Göçebe Kültürün Vazgeçilmez Unsuru Hayvanlar

Ferman romanında göçebe/bozkır hayatı içerisinde hayvanlar, en az insanlar kadar ön plandadır. Hayvanlar, eserde dile getirilen kültürel mirasın önemli bir parçası olduğu için, yazar, insanlarla hayvanların yaşamak zorunda oldukları ortak kaderi dile getirmeye çalışmıştır. Çünkü bozkırda geçen yüzlerce yıllık yaşantıya sadece insanlar değil, aynı zamanda hayvanlar da tanıklık etmiştir. *Ferman* romanında bu düşünüş bağlamında tıpkı bir roman kahramanı gibi vakanın en önemli unsuru olan hayvan atır. At, kültürün ve kültüre bağlı olarak edebiyatın köklü istiare unsurlarından birisidir. Bazen cesaretin ve gücün, bazen hayatın alegorisi olarak kullanılmış, bazen de sadece bu duygu ve durumlar için bir benzetme unsuru olmuştur. Atın iradesine hiç kimse dizgin vuramaz. O, isterse binicisini

yardan uçurur ve yine isterse Hz. Ali'yi sırtına alır ve bir dağdan bir dağa atlar. Ancak hiç kimse ona zorla bir şey yaptıramaz. Bu iradeyi tanıyanlar, onun kişnesiyle ne dediğini anlarlar. Yani kahraman binicisine gelecek belaları at, kişneyerek haber verecektir. Bu haber kesindir ve atın asla yanlışlığı yoktur.²

Ferman romanında müstakil bir bölüme konu olmuş *Gırguş*, şeceresi olan bir attır. Kır kuş anlamına gelen *Gırguş*, Övezmurat Batır'ın en büyük yardımcısıdır. *Gırguş*, romanda Türk kültüründen gelen “kahramanın en büyük dostu olan at” görevini üstlenmiştir. Bu görevinin üzerinde ayrıca atın bir vasfı daha vardır. *Gırguş*'un bu özelliği tamamen simgeseldir. *Gırguş*, hem Övezmurat Batır'ın hem de onun şahsında bütün Türkmenlerin özgürlüğünü temsil eder. Övezmurat Batır, sık sık atı ile kendini özdeşleştirir. Onu kendisi gibi görür: “Onun bu dünyada en çok önem verdiği şeylerden biri atıydı. ‘Malım başım’ diyerek atını kendiyile denk tutardı. Atına kendisinden başkasını bindirmez, bakımını da yine kendisi yapardı” (Govşudov 2008: 442). Övezmurat Batır'ın *Gırguş*'a dair düşünceleri aynı zamanda atıyla kendi arasında kurduğu aidiyet bilincine de vurgu yapmaktadır. Ramazan Korkmaz'ın tespitiyle at ve insan arasındaki bu yakınlık: “birbirini ihlal etmeyen birlikteliklerin doğurduğu gizemli iletişim ağı, onları derin bir yapıda birbirine dönüştüren etkenlerin başında gelir” (2008: 47).

Başından pek çok felaket geçen Övezmurat Batır her seferinde kendisinin, seçme hakkı olmayan bir kul ya da bir köle olduğunu düşünür. Yaptığı çetin mücadelelere rağmen özgürlüğüne kavuşamayan Övezmurat Batır, atını özgürlük timsali olarak görür. Kendisini köle olarak gördüğünden atının başına da aynı kaderin gelmesini istemez. Atının da kendisi gibi köle olmasına izin vermez. Bu yüzden onu korumak amacıyla her şeyi göze alır.

Atın simgesel kullanıldığının en önemli delili, Ruslarla işbirliği yapan Hal Molla ve Rusların *Gırguş*'u ele geçirme arzularıyla ortaya konulur. Hal Molla ve işbirliği yaptığı Ruslar savaşta kullanabilecekleri yetenekli atlar arar. Hal Molla, Ruslara kefil olur. Onlara obalarındaki en iyi atın *Gırguş* olduğunu söyler. Fakat asıl planı, Rusları kullanarak atı ele geçirmektir. Hal Molla, bir yolunu bulup atı Ruslara kaptırmadan kendisi sahiplenecektir. Korkmaz'ın tespitine göre “Bu tür hayvan öyküleri, yaşamın kara gücünün ne kadar merhametsiz, anlayışsız ve söz dinlemez olduğunu göstermektedir. İnsan aklı, baş edemediği sorunları, doğaya uygun bir biçimde çözmek yerine, doğaya karşı yeni suçlar işleyerek daha da karmaşık ve çözülemez bir hale getirmektedir” (2008: 2). Böylece hem Çarlık Rusyası'na hem de Hal Molla'ya yenilen Övezmurat Batır atını onlara vermek

istememez. Bunu namus meselesi yapar. Çünkü atı onun özgürlüğüdür. Şayet atını elinden alırlarsa, özgürlüğünü elinden alacaklarını düşünür. Bunun için atını saklamaya karar verir. Atı, torunu Ferman vasıtasıyla uzun bir yolculuğa çıkarır. Ferman'a gideceği yerleri ve konuk olacakları insanları anlatır. Ferman yola çıkar. Uzun süre saklanır. Övezmurat Batır'ın arkadaşı Kanı Batır'ın dağların tepesindeki gizli sığınağında saklanır. Sığınağa ilk geldiğinde Övezmurat Batır'ın eski dostu Kanı Batır, bu güzel ve yetenekli atı, hemen tanır. At da Kanı Batır'ı tanımıştır. Yazar, bu yolculukta Gırğuş'un insanî vasıflarından söz eder. Bunlardan birincisi insanları tanınması, ikincisi ise düşmanın kim ve nerede olduğunu bilmesidir.

Ferman, yolda, atı ele geçirmek isteyen adamların takibine uğrar. Pusuya düşürülür ama Ferman, pusuya düşürüldüğünü anlamaz. Gırğuş, bu durumu fark eder. Hatta adamların bulunduğunu tarafa gitmek istemez. Ferman, adamların üzerine atı sürdüğünde, at adımlarını zorla atar: "Ferman, en son yokuştan inip, çeşmenin göze basına doğru yöneldi. Dünyadan habersizdi. Ama Gırğuş pusuya yatan adamların varlığını hissetti, onların atlarının kokusunu aldı. Bu yüzden kişneyerek kulaklarını dikti. Öne doğru gönüllü gönülsüz adım attı... Seni avlamak için taşların arasında yatıyorlar. Bunların pusuya yatması hayra alamet değil, diyerek sahibine durumu haber vermeye çalışıyordu Gırğuş ama dili yoktu" (Govşudov 2008: 463). Atın ne yapmak istediğini anlamayan Ferman, tuzığa düşer. Bu tuzaktan Gırğuş'un yardımıyla kurtulur.

Hal Molla ve Ruslar Gırğuş'u tüm çabalarına rağmen ele geçiremezler. Fakat aradan bir süre geçtikten sonra Oraz Serdar, Gırğuş'u Övezmurat Batır'ın elinden alır. Bu Övezmurat Batır'a çok ağır gelir. Dünyası yıkılmıştır. Ne yapacağını bilemez. Türkmenistan'da devrim ilan edildikten sonra Övezmurat Batır atına yeniden kavuşur: "Övezmurat Batır atını gördü, at da sahibini görünce kişnemeye başladı. Ama atın toynakları düşmüş, tüyleri kirlenmişti. Onun bu kötü durumunu gören Övezmurat Batır atının boynuna atılarak, alnını okşayıp ağlamaya başladı" (Govşudov 2008: 523). Atın bahadırın elinden alınması, Köroğlu'nun kıratının Bolu Beyi tarafından bir keloğlana çaldırılmasını akla getirmektedir. Atsız kalan Köroğlu, kolu kanadı kırılmış bir şekilde günlerce ağlar. At, daha sonra Köroğlu'na yine keloğlan tarafından geri getirilir (Kaplan 1973: 164-223).

Yazar, hayvanların dünyasındaki bu zenginliği göz ardı etmeyerek toprağı tek başına değil, onun üzerinde yaşayan her şeyle ve onların hafızasıyla birlikte düşündüğünü göstermektedir. At, Türkmen toplumunun dünya ile ilişkisini/iletişimini sağlayan simge bir değerdir. Gırğuş, Türkmen toplumunun kültürel kimliğini kuran bellek değerlerine de bu anlamda gön-

derme yapar. Gırğuş'un gerek sahibi Övezmurat Batır, gerekse Türkmen toplumuyla bu derece özdeşleşmesi, Türk destan geleneğini üslubunu da akla getirir. Türk destanlarında da kahramanlık için öne atılan yiğitler atlarıyla özdeşleştirilirler.

Kültürel ve Toplumsal Anlamda Bir Sığınak Olarak Mekân

İnsanla mekân arasında varoluşsal bir ilişki vardır. Doğduğumuz, hayatımızı geçirdiğimiz mekânlar, hayatın içerisinde bütün tecrübelerimizi, duygularımızı, düşüncelerimizi olgunlaştırır ve bizi hayat karşısında daha dirençli hâle getirir. Diğer yandan, mekânın "bulduğumuz yeri" gösteren önemli bir özelliğe sahip olduğu da ortadadır. Bu bağlamda içinde yaşadığımız dünyayı anlamlandıran genelde şehirlerin ve özelde mekânların/evlerin sadece ahşap veya taş binalardan meydana geldiğini düşünmek doğru değildir. İçinde yaşadığımız, soluk alıp verdiğimiz mekânlar, bizi koruma ve kollama görevlerinin yanı sıra aynı zamanda kültürel ve toplumsal anlamda tüm kazanımlarımıza bir barınak ve sığınak olma görevi de üstlenirler. Bu mekânlar, üzerinde yaşadığımız toprakların tarihine bizden önce tanıklık etmiş ve bu tanıklığı bizden sonra da sürdürmeye devam edecek, yalnızca anılarımızın değil, unuttuklarımızın da içinde barındığı birer hafıza mekânlarıdır.

Mekân insanların ürünü olduğu kadar insanlar da mekânın ürünüdür aslında. Aliş'in tespitiyle, toplumsal yapı ve ilişkiler mekanı anlamlandırmamızı etkilerken, mekanı kavrayışlarımız da toplumsal olanı anlamlandırma biçimlerimizi etkiler (Aliş 2003: 23).

Ferman romanında ana mekân Göktepe Kalesi'dir. Göktepe Kalesi sadece Göktepe Savaşları'nın simgesel bir ifadesi değildir. Aynı zamanda bir hayat alanıdır. Kültürü yapan, taşıyan ve devam ettiren insanlar bu kale içerisinde yaşarlar. Bu çerçevede Göktepe, yazarın geçmişiyile bağ kurarken yararlandığı, Türkmenlerin mazisini, kültürünü ve tarih içerisinde varoluş macerasını temsil eden bir bellek mekânıdır. Bu mekân, millete ait birikimin ve kimliğin korunmasının yanında kültürü, otoriter bir devlete karşı direnecek bir alan haline getirme noktasında da önemli bir görev üstlenmiştir. Bu noktada Türkmenler için Göktepe, tarihselliği kavramanın önemli bir ifadesidir. Ata Govşudov, bu mekân ve mekân içerisinde yaşanan insanî ilişkilerin ortaya koyduğu ortak değerler aracılığıyla milletine ait yaratıcı gücü ve atalarının sesini bugüne taşımış ve milletin gelecekteki yaratışları için onlara yol gösterme çabası içerisine girmiştir. Göktepe Kalesi'nde manzara, mimari Türkmenlere aittir. Onlarla kurulmuş, onlarla beraber olmuştur. Kalenin bu anlamda Türkmenlere ait bütün birikimi ifade eden bir unsur olması, millet olmasını sağlayan kolektif bilince de işaret eder.

Göktepe Kalesi dışında *Ferman* romanında dile getirilen mekânlar, geleneksel ve millî bir hayatın yaşandığı ve geleneksel birikimin henüz yozlaşmadığı yıllara aittir. Konar-göçer hayat tarzı içinde kolay kurulan ve kolay taşınan barınaklara ihtiyaç duyan göçerler için bu şartları yerine en iyi getirebilecek yaşam alanları çadırlardır. Böyle bir yaşam tarzı içerisinde, bu tarzın taşıyıcısı olarak değerlendirilebileceğimiz çadır, çadır kültürüne dair kavram ve gelenekler de eserde önemli bir yer tutmaktadır. Konar-göçer hayat tarzı içinde insanlar kolay nakledilen, çabuk kurulabilen barınaklara ihtiyaç duymuşlardır. Ancak çadır, sadece insanların yaşamını sürdürdüğü bir yaşam alanı olarak değil, aynı zamanda bütün canlılığıyla yaşanan geleneksel ve mahalli hayata asıl sıcaklığını veren değerlerin kökleştiği bir mekân/yuva olarak da değerlendirilir. Sözü edilen sıcaklığı sağlayan, insanlar arasındaki dayanışma ve paylaşım duygularını her daim canlı ve zinde tutan, çadır hayatıdır. Ancak romanın sonlarında kolhozların kurulmasıyla birlikte yavaş yavaş kendisini göstermeye başlayan kentleşme süreci, rejimin önerdiği bir yaşam biçimi olarak kendisini gösterir. Bu sisteme tabi olmak aynı zamanda yukarıda dile getirilen değerlerden de bir kopuşu, bir göçü ifade eder. Yıkılan, ortadan kaldırılan sadece çadır değil aynı zamanda bir milletin asırlardır bir arada yaşamasını sağlayan bir hayat tarzıdır. Çünkü yazara göre göçebe bozkır kültürü ve hayat tarzı içerisinde çadır, insanoğlunun bulduğu en kullanışlı ve en rahat barınma unsuru olma özelliğini halen korumaktadır.

Misafir Ağırlamanın Şeref ve Onuru

Romanda kültürel anlamda en göze çarpan unsurlardan birisi, misafirperverliktir. Bu durumun önemi pek çok atasözüyle de desteklenmiştir. Türkmen toplumunda misafir hiçbir zaman kendisini yabancı olarak hissetmez. Çünkü Türkmenlere göre yabancı ya da tanıdık, misafiri ağırlamak şeref ve onurdur. Gelen misafir en güzel yerde ağırlanır, en güzel yemekler pişirilir ve gelen misafir evin asıl sakinlerinden kesinlikle ayırt edilmez. Misafirperverlik, toplumda kabul görmenin en önemli yollarından birisidir. Romanda geçen misafirperverlikle ilgili pratik ve uygulamalar, misafirperverliğin en önemli hasletlerden biri olduğu *Dede Korkut* kitabını ve kahramanlarını aklı getirmektedir: “Konuğu gelmeyen kara ivler yıkılsa yig” (Ergin 1997: 74).

Ferman romanında Övezmurat Batır'ın arkadaşlarından birinin hanın gazabına uğraması üzerine hana şöyle karşı çıkar: “Sana hürmet edip saygı gösteriyoruz. Ama biz dostumuzu atamızdan da kıymetli sayarız. ‘Mihman atandan ulu.’ Sözü boş yere söylenilmemiştir han ağa” (Govşudov 2008: 64). Misafirin illa tanıdık bildik olması gerekmez. Övezmurat Batır'ın esir

ettiği insanları yaşadığı obaya getirmesinin ardından obaya gelen yabancı bir kadın Övezmurat Batır'a misafir olur. Buna rağmen hal hatır sorularak yemek yedirilir ve misafirliğin gerekleri yerine getirilir. Bu bir Türkmen âdetidir: “Yola çıkan kişinin gitmeye niyetlendiği kalenin adamları, kendilerine gelen misafirin namusunu kendi namusları sayarak onun yakınlarını sıkıntı, kaygı ve keder içinde bırakmıyorlardı” (Govşudov 2008: 115).

Yağma ve Argış

Yağma, kahramanlık ve cesaretin gösterildiği bir gelenektir. Türkmenler hem geçmişte hem de romanda dile getirilen dönemde sık sık yağmaya giderler. Düşmanı sindirmeye ya da ganimet elde etmeye yarayan yağma, onların kahramanlarını ve cesaretlerini gösteren bir gelenektir. Bu durum, “atlı-göçebe bir medeniyetin unsurlarının hayat karşısında almış oldukları tavrı göstermesi açısından” da (Kaplan 1985: 13) önemlidir. Romanda sözü geçen bu gelenek kendi içerisinde belli uygulamalara sahiptir. Yağmaya gidecek olan serdar önce uygun bir zaman kestirir, daha sonra ne zaman gidileceğini sadece güvendiği adamlara gizlice söyler ve bir anda obadan çıkılarak toplanılır, yemin edilir ve yağmaya gidilir.

Türkmenlerin önemli geçim kaynaklarından biri de kervan ticareti olarak adlandırabileceğimiz *argış*tır. Argıştan sadece bu işi yapan insanlar değil, aynı zamanda bu ticaretin yapıldığı yerleşim bölgeleri de kazanç sağlamaktadır. Tıpkı devletlerde olduğu gibi kervan ticaretinin yapıldığı güzergâhları ele geçiren insanlar da argıştan özellikle ekonomik anlamda çıkar sağlamışlardır. O dönemin tacirleri ülkenin dört bir yanına giderek Türkmenistan'a mal getirir. Hatta bazı haydutlar bu kervanları yağmalayarak gelir sağlar. Romanda Övezmurat Batır'ın dostu Aman Batır'ın Marı taraflarına argışa giden bir kervana katılması ve geri dönüşte hanın askerleri tarafından suçsuz yere esir edildiğinde Övez Murat Batır ve arkadaşları tarafından kurtarılması dile getirilmektedir: “Bundan beş, altı yıl önce bu yiğit, Marı taraflarına argışa giden kervanlara katılmıştı. Ticareti bitirip, tahıllarını alıp gelirken, yolda bu yiğit bir bahtsızlığa duçar oldu. Ticaret kervanı Ahal bölgesine vardığında, oralarda dolasan hanın askerlerinden birkaç atlı, kervana rast geldi. İşte Aman Batır'ı ölümden kurtaran üç atlı, Övezmurat batır, Kanı Batır ve onarlın arkadaşıydı” (Govşudov 2008: 64).

Halk Hekimliği

Akman'ın ifadesiyle, tıbbın gelişmediği çağlarda, insanların kendi özel çabalarıyla hastalıkları tedavi etme yöntemi, halk hekimliği olarak kabul edilir. Halk, mevcut hastalığı tedavi için çeşitli pratiklere başlangıçtan beri sürekli başvurmuştur. Bunlar, bitkilerden ilaç yapmak, yatırları ziyaret etmek, mus-

ka yazmak veya bir ocaklıya görünmek şeklinde tezahür etmektedir (2007: 393). Bu bağlamda, romanda halk hekimliğine dair inançların da dile getirildiği görülmektedir. Halk hekimliği Türkmenlerin göçebe bir toplum olmasından ve tabiatı çok iyi tanımlarından ötürü gelişmiştir. Romanda da ifade edildiği gibi, yaraları tedavi etmede ve kırıkları, ağrıları iyileştirmede mumya denilen ve sarp yamaçlarda bulunan kara, gök renkli bir bitki kullanılır. Romanda Kanı Batır bunu Ferman'a şöyle anlatır: "Kırıklar için, ağrı için şifadır. Bir tavuğun ayağını ezip onu cövene sarıp havaya fırlatsan, yere düşünceye kadar kırık iyileşir derler" (Govşudov 2008: 484).

Ata Yurdu İçin Kahramanlık

İnsan, sadece hayatını devam ettirebilmek için değil aynı zamanda mensubu bulunduğu milletin devamlılığını sağlayabilmek için de mücadele etmek zorundadır. Özellikle millet ve millî değerler için yapılan mücadeleler, birer kahramanlık olarak kabul edilir. Modern yurtseverlik dilinin antik çağların mirası üzerine kurulduğundan söz eden Virolî'ye göre, antik yurtseverlik dinsel bir duygudur ve ülke sözü terrapatria'yı (baba yurdu/ata yurdu) vurgular. Her kişinin ata yurdu o kişinin yöresel ya da milli dininin kutsal gördüğü toprak parçası, atalarından arta kalanların barındığı, ruhlarının dolaştığı yurttur. O kişinin küçük ata yurdu mezarıyla ve ocağıyla aile çevresidir; büyük ata yurdu, prythaneum'u ve kahramanlarıyla, dinle sınırları çizilen kutsal çevresi ve toprak parçasıyla şehirdir. Ata yurdu tanrıların ve ataların oturduğu ve tapınmayla kutsanan kutsal bir topraktır (1995: 29). Toprak, insan, ata yurdu ve kültür arasındaki anlamlı ilişkiye vurgu yapan bu cümlelerden; insanları toprağa bağlayan şeyin doğanın gizli bağı olduğu anlaşılmaktadır. Atlı-göçebe hayat tarzının en önemli gereklerinden biri de yurdun tehlikeye düştüğü zamanlarda her aileden bir atının silahıyla savaşa gitmesi ve savaşta gücüne göre mutlaka kahramanlık sergilemek zorunda olmasıdır. Eğer kişi savaştan kaçır ve saklanırsa, yiğitçe çarpışmazsa, toplumun lânetlemesine, dışlamasına maruz kalır. Alnına vurulan namert damgası da hayatı boyunca alnında bir leke olarak kalır. Övezmurat Batır şöyle der: "Namuslu yiğidin ölümü bir kez olur. Namus-suzluğu ve dalkavukluğu alışkanlık haline getirmiş hainler ise her gün yüz kez ölür yüz kez dirilirler" (Govşudov 2008: 206).

Toprak ve Su Paylaşımı

Yerleşik hayattan ziyade, hareketli ve göçebe bir hayatı benimseyen Türkmenler, bu yüzden üzerinde yaşadıkları toprağın sahibi olamamışlardır. Toprak ve su gibi ortak faydalanılacak nesnelere tireler, köyler ortak olmuşlardır. *Ferman* romanında bu durumu gösteren zengin örnekler bulunmaktadır. Bunlardan biri, Türkmenlerin topraktan ve sudan faydalan-

ma noktasında “sanaşık” adı verilen su ve toprak paylaşırma usulünü uygulamış olmalarıdır. Ancak bu paylaşırmanın da kendine göre kuralları bulunmaktadır. Sanaşık yapılacak obanın ileri gelenleri yani serdar, bey ve din adamları öncelikli haklara sahiptir. Onlar genellikle kalabalık ailelerden meydana gelirler. Aile fertleri çok olan kişiler sanaşıktan büyük pay alırlar. Sanaşıkın temel kuralı aile içindeki erkek sayısıdır. Bir ailede erkek ne kadar fazla olursa o kadar büyük yer su hakkı elde eder. Bunun için obadaki öncelikli gruplar, çok evlilik ile aile fertlerini dolayısıyla erkek sayısını artırarak fazla pay sahibi olamaya çalışırlar. Bunu da başarırlar (Gökçimen 2007: 312-313).

Bu paylaşım modelinin uygulamada haksızlıklara sebep olması da roman kahramanları tarafından eleştirilir:

Mesela, sürekli kendisine başkasına vermek için bir kanal su alan Muhammed Murat Ahun, herhangi bir yarım kanaldan içen Rahmanveli Hoca gibilere farklı tesir ediyordu. Kendi suyunu çoğaltmak için oğullarını, uzak yakın akrabalarını iki üç sefer evlendirip, genç çocuklarına dek nişanlayıp, neslini çoğaltmaya can atan, insanların çoğundan birkaç misli su alan Arslan Bey, Seyitmurat Bey gibilere daha farklı tesir ediyordu. Biricik olgunu evlendiremeyen Demirci gibi gariplere ise başka tesir ediyordu (Govşudov 2008: 333).

Tarihe ve Geleneğe Yönelme

Millet hayatının tehlikeye düştüğü durumlarda hamasî duyguların büyük görevleri ve önemleri olduğu bilinmektedir. Bu yüzden bu heyecanın tezahürlerinin yazıya geçirilerek muhafaza edilmesinin ya da zamana göre yeni şekil ve tarzlarda ele alınmasının sayısız faydaları da bulunmaktadır (Yetiş 1978: 52). Ata Govşudov'ın sık sık bu duyguları dile getirecek bir birikimi metne yerleştirdiği görülmektedir. Tarihe/geleneğe bu anlamda yönelme sadece bir kaçış ya da bir mazi hasreti olarak değerlendirilmemelidir. Yazar, romanıyla millete ait değerleri ortaya koyarak toplumun dinamiklerini yeniden harekete geçirme arzusu içindedir. Romanda Köroğlu, Mahtumkulu, Keymir Köy gibi isimlere sık sık vurgu yapması da bunu göstermektedir.

Mircea Eliade, mitlerin, efsanelerin, destanların, kişilerin tarih içerisindeki yerini kavradığı kültürel bellek mekânları olduğuna vurgu yapar (1993: 12). Ata Govşudov'da, hem Türkmen kültür geleneğindeki bu malzemeyi kullanarak hem de gelenekteki önemli metinlere gönderme yaparak, sıkıntılı zamanları, bu malzemenin ortaya koyduğu enerjiyle aşmaya çalışır. Yazar, daha romanın başında Göktepe Kalesi'nden bahsederken Köroğ-

lu'na vurgu yapar. Çünkü Köroğlu Türkmenler için bağımsızlık ve özgürlük sembolüdür. Köroğlu; rengi, kokusu, kahramanlığıyla Türkmenlerin bütün tarihini içerir. Diğer taraftan Köroğlu, Türkmenlerin Rus yönetimine karşı başkaldırısının da simgesi durumundadır: “Öyle ki kaleye bir kus gelse kanadı koparılır, kulan gelse toynağı kırılırdı.. Kale sanki üstünden hiçbir kusun uçamayacağı, kapısından bir devin bile geçemeyeceği bir yere benziyordu. Üstelik “Ne!” denilse, yetmiş beş kapısının her birinden yüz bin demir zırlı Köroğlu, kılıcını sıyırıp çıkacak gibi de gururluydu.” (Govşudov 2008: 9).

Göktepe Kalesi'nin yiğitleri Ruslara karşı çarpışmaya giderken, yiğitlerden biri “Savaş bizim için toy-bayram”dır diyerek yiğitlerin içinde tanınmış aydımcılardan ikisini adını sayar ve yiğitler, Köroğlu'nun yiğitlik ve atı hakkındaki aydımlarını söylemeye başlarlar:

Arap atı girse meydana,
Büyük dağın başını gözler.
Koç yiğit girse meydana,
Dördünü yıkıp, beşinciye gözler.

Gutlumurat ile Övezmurat Batır'da kendi aralarında konuşurken, vatani koruma üzerinde dururlar. Büyük Türkmen destan kahramanı Keymirkör'ün bir sözünü örnek verirler: “Keymirkör babamızın söylediği bir söz vardır: “Seninle birlik oldu mu, yurdunu koruyor mu, yüreği sana hainlik etmeden seninle bir atıyor mu, iste o adam senden biridir” demiştir.” Gutmumurat da, Keymir Babamızın sözleriyle işaret ettiği adamlardan biridir” (Govşudov 2008: 181). Roman kahramanları bu sözü alıntı yaparak, insanlara nasıl güvenileceği konusunu değerlendirirler. Birlik olma, yurdu koruma ve hainlik etmeme üzerine vurgu yaparlar.

Şiirlerinde vatanseverlik ve kahramanlıktan bahseden, Türkmenlere millî gururu aşılamaaya çalışan XVIII. yüzyıl Türkmen şairi Mahtumkulu, Türkmen boyları arasındaki çekişmelerin bitmesi için büyük çaba göstermiş ve “Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili, Bir devlete hizmet etsek beşimiz” diyerek Türkmen birliğinin, beraberliğinin temeli atarak, halkını bir araya gelmeye davet etmiştir. Biray'ın ifadesiyle, Mahtumkulu sadece Türkmenlerin büyük bir şairi değil aynı zamanda yaşadığı devirden bugüne kadarki ideal bir Türkmen tipine, daha 18. asırda temsilcilik etmiş olmasıdır (Biray 1992: 13). Romanda yazar, kahramanlardan birinin silahsızken yakalanması üzerine Mahtumkulu'ndan bir alıntı yapar:

“Yiğidin olmasa silahı-atı,
Bunu açıkça bilin yoktur gayreti” (Govşudov 2008: 276).

Sözlü Kültür Mirası

Kültürün geleceğe aktarılmasında sözlü kültürün katkısının ne denli büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Sözlü kültür; yazı öncesi toplum hayatının etkinliklerinin oluştuğu bilgi, teknoloji ve tecrübe ile işin aktarıldığı, ilişkilerin ve kurumların belirginleştiği, düzenin işlediği, iletişim dilinde sabit anlatım biçimlerinin ortaya çıktığı ve kendilerine özgü içerik kazandıkları estetik anlayışın ve bunun yansımalarının bilinmeyen ve ilgili açıklamaların inanç ve ahlak normlarının oluşturduğu ortam “sözlü ortam” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım 1998: 95). İnsanoğlu, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan tecrübelerini, ürettiği değerleri sözlü kültür aracılığıyla kendisinden sonraya aktarmış ve yaşadığı sürece de bu kültürden yararlanmıştı. Ancak bu miras, yazıya geçildikten sonra da önemini kaybetmez. “Kelimeler, yüksek sesle, sözlü ortamda söyleniyor-muşçasına kağıda dökülmüştür: Sözlü kalıplarla düşünme ve anlatım biçimi, bilincimize ve bilinçdışına derinden işlediği için, insanın eli kalem tutar tutmaz yok olamaz.” (Ong 1995: 40-41). Kalem tutmaya başlayan insan eliyle kağıda dökülen bu malzeme bir anlamda insanın tarihsellik içerisinde yaşama tutunmasını ve ayakta kalmasını sağlayacaktır.

Kaya'ya göre, halk değerlerinden yola çıkarak yeni ürünler ortaya koyma geleneği sanatta çağdaş gerçekçilik anlayışının önemli unsurlarından biridir. Türk edebiyatında da pek çok romancı ve şairin ürünlerinin, halk motiflerinden yola çıkılarak güncel bir yorumla yeniden yaratıldığına tanık olunmaktadır (1993: 41). Çok zengin bir sözlü kültür geçmişine sahip olduğu bilinen Türkmen Edebiyatı'nın da bu paydan nasibini almaması elbette düşünülemez. Ata Govşudov'un *Ferman* adlı eserinde de halk kültürüne ait malzemeleri bulmak mümkündür. Eserde kullanılan bu malzemenin, esere daha tabii bir görüntü verdiği söylenebilir.

İnsanlığın durmadan devam eden hayatı, hep istikbale yönelik olduğu halde, yeni nesillerin hayat kaynağı ve mirasının geçmişin tecrübeleri olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu mirasa sıkı sıkı sarılmanın bozulmayı engellediği de bilinmektedir. Edebî nevelerde bu malzemelerin kullanılması, işlenmesi Türkmenlerin millî mirasının, geleneklerinin, edebiyatının korunarak bir sonraki nesle aktarılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Burada şunu da vurgulamak gerekir ki, Köroğlu, Mahtumkulu, ve Göktepe, Türkmenlerin millî hafızalarının ve yazarın eserlerinin temel metnini teşkil eden önemli bir kültür mirasıdır. Bu bağlamda, eserde atasözü ve deyimlerin çokluğu dikkati çeker. Bu durumun ”Her halk kendi kültürünü, kendi dilini, folklorunu kullanmakla büyük olur.” düşüncesiyle ilgili olduğu açıktır. Meselâ insanların zor durumlarında onlardan yararlanmayı

düşünenler için “Halk ağlayacak olsa domuz tepeye çıkar” denilir. “Misafir atadan ulu” misafirin herkesten önemli olduğunu vurgular. Türkmenlerin ata verdiği önem “At adamın kanadadır” sözünde ifadesini bulur. Millete hainlik edenler, “Yurdu iyi bilen yağmalar” sözüyle anlatılır. “Düşmanın yoksa baba dostun da mı yok?” tanıdık bildik insanların düşmanlığına vurgu yapar. Sık sık yer değiştirenler “Göçenimi yel bilir konanımı el bilir”, “Çağrılan yere erinme çağrılmayan yerde görünme”, dostluk ve düşmanlık, “Cimri zenginlere varacağına cömert dağlara var”, hainlerden yardım isteyeceğine dağlara sığın anlamını taşır.

Bunların yanında bizim günlük hayatta aşına olduğumuz deyimler de göze çarpar: Sözüne yere düşürmek, yüzüne kara çalmak, eken de yok diken de, vb. gibi.

Halk bilgeliğinin ürünü sözlerde vardır: “hainlik eden yavaş yavaş elden günden gizlenir, insan içine çıkacak yüzü olmaz”, “Aatalardan kalan iyi niyetli çözümler mutlaka vardır”, “Hal Molla'nın geleceğini şeytan önceden bilmiş olsaydı, dünyaya gelmekten vazgeçer, cehennemde kalmak için Huda'ya dilekçe verirdi”, “şeytan seni elinden tutup, cehennemden içeri attıktan sonra görecekleğin hiçbir işe yaramaz”, “adam yerin altında yılan ağzını açsa onu bilmek istiyor”, “bir suçtan yiğit ölmez”, “mal sahibinin gözünden su içer”, “halk onaylarsa atını kes” vb. gibi.

Sonuç

Sonuç olarak, *Ferman* romanı Türkmen Edebiyatı'nın güçlü yazarlarından biri olan Ata Govşudov'un, Sovyetler Birliği döneminde Göktepe Savaşları hakkında konuşmanın bile yasaklandığı bir dönemde kaleme alınmış önemli romanlarından birisidir. Romanda Türkmenistan'da Rus hâkimiyetinin başlamasına sebep olan Göktepe Savaşları, bu savaşın felsefi boyutları ve Türkmen kimliği üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazar, Sovyet ideolojisinin güçlenmeye başladığı bir dönemde üzerinde konuşulması yasak bir konuya değinmiştir. Bu anlamda yazarın iki büyük başarısı vardır. İlki, sorumluluklarının bilincinde bir aydın olarak, vatan topraklarına yabancı bir düşmanın işgal için girdiği gerçeğini görerek, bu durumu kalbinde saklamaması, ikinci ise halkının mertliği, yaşamı, örf, adet ve gelenekleri ve savaş tekniğinden hareket ederek Türkmen'in gerçek kimliğini ortaya koymasıdır. Türkmenistan'da II. Dünya Savaşı yıllarına kadar iki önemli olayın olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki Göktepe Savaşları olarak bilinen tarihî gerçek, diğeri de 1917 yılından itibaren Türkmen topraklarına hâkim olan Sovyet ideolojisidir. Bilindiği gibi Türkmen Edebiyatı'nda hatta tüm Sovyetlerin hayatında ikinci tarihî gerçeklik ön plâna geçmiştir. Sovyet ideolojisinin farkında olan Ata Govşu-

dov, bu gerçeği söylenildiği gibi değil, kendi bildiği gibi romanlaştırmıştır. Romanda göçebe bir hayat süren Türkmenlerin, yaşadıkları hayat tarzına ait pek çok zengin bilgiyi bir arada bulmak mümkündür. Sözlü gelenekte hala canlılığını sürdüren masallar, rivayetler, halk hekimliğine dair inanışlar, hayvanlar, çadır kültürüne dair bir takım gelenekler, romanın zengin bir görünüm arz etmesini sağlamaktadır. Yazarın bu zengin birikimi, önemli olayların yaşandığı aralıkta dile getirmesi anlamlıdır. Bu dönemde ideolojik, sosyal, siyasî ve ekonomik değişimlerin de tesiriyle Türkmen toplumunun zor zamanlar yaşadığı açıktır. Yazar eliyle kâğıda dökülen bu malzeme, edebiyatın, kültürel kimliklerin yeniden inşa edilmesinde, karşılaşılan zorlukların aşılmasında ne derece önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Eserde yazarın Türkmen millî gururunu yaşatmak ve yükseltmek için gösterdiği çaba, kültürün otoriter bir devlete karşı direniş alanı yaratarak, her türlü haktan mahrum kalındığında güç kazanmaya nasıl destek olacağıının da bir göstergesidir.

Açıklamalar

¹ Yazar hakkında bk.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11766,atagovsudovpdf.pdf?0>

² Eski Türk defin geleneklerinde özellikle han ve han soyundan gelenlerin definleri sırasında defnedilen kişinin silahları, giysileri, kap kacakları, atları onlarla birlikte defnedilmiştir. Bu uygulama, eski Türklerdeki bu dünyada her neye ihtiyaç duyuluyorsa öteki dünyada da onlara ihtiyaç duyulacağı inancına dayanmaktadır. Ayrıca, han ve han soyundan gelenlerin ruhlarının kendileriyle birlikte defnedilen atlarına binerek Tanrı katına, yani cennete yükseleceklerine inanılmıştır. İleriki dönemlerde, atların defnedilmediği, ölen kişinin ardından kurban edildiği, derisi, kemikleri ve kafasının mezar üzerine bırakıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, eski Türk gelenekleriyle günümüz Sibiry Türklerinin geleneklerinde ölen kişinin bir at üzerine bindirildiği ve dolaştırıldığı da bilinen bir husustur. Eski Türklerin mezara defnedilen atlara binerek Tanrı katına, yani Cennete yükseleceği inancı, günümüzde kurban edilen hayvanın sırtına binilerek Sırat Köprüsü'nü geçme inancına dönüşerek günümüze kadar devam etmiştir. Ayrıca, Hz. Muhammed'in göğe, yani Tanrı katına "Burak" adı verilen bir binite, Sibiry Şamanlarının da yine "Parak" adı verilen bir binite binerek göğe yükseldiklerine dair inancı da bu çerçevede yorumlamak gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akman, Eyüp (2007). “Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu’daki Ocaklar”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 15 (1): 393-400.
- Aliş, Şehnaz (2003). *Behçet Necatigil ve Şiirin Ev Hali*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Biray, Himmət (1992). *Mahtumkulu Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Çetişli, İsmail (1999). “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Milli Şuur”. *Türk Yurdu Dergisi* 139-141: 203-211.
- Govşudov, Ata (2009). *Ferman*. Akt. Salim Çonoğlu. Erzurum: Salkımsöğüt Yay.
- Gökalp, Ziya (2007). *Kitaplar*. Yay. Haz. Sabri Koz. İstanbul: YKY.
- Gökçimen, Ahmet (2007). *Ata Govşudov’un Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısal Bir İnceleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ekber N. Necef-Ahmet AnnaBerdiyev (2003). *Hazar Ötesi Türkmenleri*. İstanbul: Kaknüs Yay.
- Eliade, Mircea (1993). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Kuram Yay.
- Ergin, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Jusdanis, Gregory (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. İstanbul: Metis Yay.
- Kaplan, Mehmet (1985). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tablilleri*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kaya, İ. Güven (1993). *Yugoslavya’da Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.
- Kolcu, Ali İhsan (2002). *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*. Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Ramazan (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker Yay.
- _____, (2008). “Aytmatov Anlatılarında Aşkın Eriştirici ve Dönüştürücü Gücü”. *bilig* 46: 1-8.
- Koroğlu Destanı* (1973). Anlatan: Behçet Mahir. Der. Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay.
- Köseoğlu, Nevzat (1997). *Milli Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Ong, Walter J. (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yay.
- Orazov, Aşır, K. Nurbadov ve Ş. Küllekov (1996). *Türkmen Edebiyatı*. C. 6. Aşgabat.

- Türkmen, Fikret (1999). "Türkmenlerin Göktepe Direnişisi ve Bunun Halk Şiirindeki Akisleri". *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (12-17 Eylül 1994)*. Ankara: TDK Yay.
- Urry, John (1995). *Mekânları Tüketmek*. Çev. Rahmi G. Öğdül. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Viroli, Maurizio (1995). *Vatan Aşkı Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Yetiş, Kazım (1978). "Başını Vermeyen Şehid Destanı". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 7(4): 52.
- Yıldırım, Dursun (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yay.

The Elements of National Culture Used in the Reconstruction of National Identity in Ata Govşudov's Novel, *Ferman*

Salim Çonoğlu*

Abstract

The Göktepe Wars, in which the Turkmens were forced to submit to Russian rule, contributed greatly to their acquisition of national consciousness and identity. Despite their painful results, the Göktepe Wars also served significantly to strengthen national identity and historical memory.

The artist is known to have a function of changing and transforming the world. Especially at times of the disintegration of the nation and the state, any form of art plays a crucial role for a new vision of the World. The author, in a sense, is the conscience of the society that has been pushed to solitude. The Turkmen writer, Ata Govşudov, has similarly tried to mobilize and reconstruct a national spirit and a common identity by depicting the Göktepe War and its aftermath. This article focuses on Ata Govşudov's novel, *Ferman* in order to explore how elements of national culture are used in the reconstruction of national identity.

Keywords

Ferman, Göktepe Wars, Ata Govşudov, national identity, culture

---

* Assoc. Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature – Balıkesir / Turkey
conoglu@balikesir.edu.tr

« »

Аннотация

« »

Ключевые слова